

Michał Niedośpiał

Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1992 r. III CZP 41

Palestra 38/5-6(437-438), 167-173

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1992 r.

III CZP 41/92*

Teza głosowanej uchwały ma następujące brzmienie: „**Podpis spadkodawcy w testamencie własnoręcznym (art. 949 § 1 k.c.) powinien być pod rygorem nieważności złożony pod pismem zawierającym rozrządzenie na wypadek śmierci. W razie zamieszczenia podpisu w innym miejscu testament jest ważny tylko wówczas, gdy związek podpisu z treścią rozrządzenia jest oczywisty**”.

Trzeba rozważyć kwestię miejsca położenia podpisu na testamencie holograficznym (własnoręcznym)¹. Pozostaje zatem do ustalenia miejsce położenia podpisu. Możliwe w tym względzie są dwa stanowiska: (1) rygorystyczne², (2) liberalne³.

Zwolennicy stanowiska pierwszego uważają, że podpis ma być na końcu testamentu (pod tekstem). Rozrządzenia zawarte pod podpisem są nieważne, chyba że testator je podpisał i ewentualnie zaopatrzył datą (art. 949 k.c.). Nieważność rozrządzeń zamieszczonych pod podpisem nie pociąga za sobą nieważności rozrządzeń nad podpisem, chyba że należy przyjąć, iż spadkodawca bez rozrządzeń zamieszczonych pod podpisem, nie sporządziłby rozrządzeń zamieszczonych nad podpisem (art. 58 § 3 k.c.). Stanowisko to można uzasadniać znaczeniem etymologicznym słów „podpis”, „podpisać”, odnoszących się do znaków umieszczonych pod tekstem. Dalej można twierdzić, że tylko co do rozrządzeń, zawartych ponad podpisem, daje on gwarancję woli testowania u spadkodawcy. Kontynuując ten wywód można powiedzieć, że tylko dyspozycje testamentowe ponad podpisem są zakończone, składają się na całość testamentu. Postanowienia pod podpisem są luźne lub są początkiem pewnej nieskończonej większości całości, albo też spadkodawca nie podjął jeszcze decyzji co do nadania im skutków prawnych (mocy obowiązującej). Podpis pod tekstem odpowiadałby zatem celom podpisu, jego funkcjom.

* OSNCAP 1992, z. 9, poz. 147

Według drugiego stanowiska podpis w zasadzie powinien być zamieszczony pod tekstem testamentu, gdyż w ten sposób spadkodawca wskazuje, że akt zakończył, ale nie jest to obligatoryjne. Podpis może wskazywać, że akt jest zakończony, choć nie znajduje się na końcu testamentu. Może być umieszczony nawet na zewnątrz (na kopercie, ale co do tego są sprzeczne stanowiska), ważne jest tylko to, aby między treścią testamentu a podpisem była ścisła łączność „materialna i logiczna”, aby podpis odnosił się ściśle do dyspozycji testamentowych. Istotny jest zatem związek funkcjonalny między treścią testamentu a podpisem. Podpis spełnia w ten sposób jedną ze swych zasadniczych funkcji: zakończenie aktu (akt skończony), a ponadto odpowiada woli testowania. Za stanowiskiem drugim przemawia zasada teorii woli przyjęta na tle testamentu, która każe brać pod uwagę prawdziwą wolę spadkodawcy, i wynikająca z niej zasada życzliwej interpretacji testamentu (*favor testamenti*). Testator może wprost oświadczyć, że podpisuje niniejszy testament, kładąc podpis nie na końcu tekstu, lecz na początku, z boku, na kopercie. Wydaje się, że należy przyjąć rozwiązanie drugie, ale jest to dyskusyjne. W każdym razie zalecać należy, aby podpis był zamieszczany na końcu tekstu.

Niezależnie od zajętogo stanowiska jest bezdyskusyjne, że podpis na testamencie holograficznym zamieszczonym w formie listu może być na końcu całego listu, a niekoniecznie pod tekstem zawierającym testament. W liście takim zamieszcza się zwykle oprócz wspomnianych rozrządzeń prawnych, klauzule pozaprawne (opowiadania, życzenia, rady, wskazówki itd.), które nie muszą być oddzielone od klauzul prawnych. (To samo dotyczy testamentu holograficznego nie sporządzonego w formie listu).

Podpis na testamencie holograficznym (własnoręcznym) złożonym z kilku kartek może być zamieszczony na końcu, jeśli tylko pozostają one ze sobą w logicznym związku. Kartki nie muszą być numerowane, choć jest to wskazane. Jeśli w drodze wykładni testamentu (art. 948 k.c.) nie można ustalić jego prawdziwej treści, to jest on nieważny. Niektóre kodeksy (§ 628 ust. 2 k.c. węg.) wymagają numeracji poszczególnych stron i podpisywania każdej strony. W prawie polskim nie ma takiego wymogu. Podpis może być w testamencie złożony później (np. w 6 dni po sporządzeniu testamentu)⁴.

Uchwała zawiera cały szereg kwestii otwartych, co wyraźnie podkreśla, które z nich muszą być oceniane na tle okoliczności konkretnego przypadku. Istnieje taka mnogość sytuacji faktycznych i prawnych, że wszystko musi być oceniane na tle konkretnych okoliczności. Nie sposób ich wyliczyć w sposób enumeratywny. Ramy glosy na to nie pozwalają. Wchodzi się po prostu w kazuistykę.

Uchwała zasługuje – ogólnie rzecz biorąc – na akceptację. Aczkolwiek pewne sformułowania wymagałyby dookreślenia, precyzacji. Z pewnymi tezami uzasadnienia nie zawsze można by się zgodzić (np. niejasne trochę stanowisko co do zasady *favor testamenti*). Ale jest to rzecz ocenna. Jakiegokolwiek inne sformułowania byłyby też ogólne, niedookreślone. Z tego też powodu nie czynię zarzutów SN. Bo z pewnym wartościowaniem zawsze mamy do czynienia. Generalnie tylko stwierdzam, że uchwała SN – ogólnie rzecz biorąc – zasługuje na akceptację.

Jest to pierwsze orzeczenie w prawie polskim dotyczące wprost kwestii miejsca podpisu na testamencie, w tym holograficznym (własnoręcznym). Nie było takiego orzeczenia ani na tle prawa spadkowego z 1946 roku, ani na tle kodeksu cywilnego. Stąd duża waga tego orzeczenia. Może ono mieć wpływ na tok prac legislacyjnych nad kodeksem cywilnym (nowelizacja). Aczkolwiek – osobiście – wątpię, aby ustawodawca rozstrzygnął tę kwestię w drodze wyraźnego przepisu – co do miejsca położenia podpisu. W znanych mi ustawodawstwach światowych nie znajduję takiego przepisu. Petryfikowanie tego stanu rzeczy w drodze zamieszczenia wyraźnego przepisu nie wydaje się mi zasadne. Prawdopodobnie ustawodawca powiedziałby wówczas, że podpis ma być pod tekstem testamentu holograficznego. Zgodnie z uchwałą SN i moją tezą oraz stanowiskiem części literatury pogląd ten nie wydaje się być uzasadniony. Dlatego ustawodawca chcąc dopuścić podpis w innym miejscu niż pod tekstem testamentu, stanąłby przed trudnym zadaniem określenia przesłanek prawnych skuteczności takiego podpisu. Musiałby użyć zwrotów ogólnych, niedookreślonych, np. jak uchwała SN, że związek podpisu z treścią rozrządzenia jest „oczywisty”. Lepiej tej kwestii nie rozstrzygać wyraźnym przepisem. Pozostawić ją otwartą. Jest to zatem domena interpretacji tekstu prawnego. Aczkolwiek gdyby ustawodawca decydował się na określenie miejsca podpisu na testamencie holograficznym, to opowiadałbym się raczej za interpretacją liberalną, a nie rygorystyczną.

Uchwała dotyczy testamentu holograficznego (własnoręcznego) (z art. 949 k.c.). Uchwała nie dotyczy wprost miejsca podpisu na innych testamentach. Rzecz wymagałaby rozważenia na tle poszczególnych form testamentu (holograficzny, notarialny, allograficzny, ustny). Wykracza to poza ramy uchwały i glosy. Można tylko jedno twierdzenie podać, że kwestie te można odpowiednio (w drodze analogii) odnieść do innych form testamentu. Ale jak powiedziałem, wymaga to odrębnego opracowania. Według SN „treść pytania prawnego ogranicza zakres odpowiedzi do testamentu własnoręcznego, jednakże podpisywanie innych rodzajów testamentu rządzi się takimi samymi zasadami”.

Dobrze stało się, że SN podjął ten temat. Ostatnio można zaobserwować w orzecznictwie SN oraz w literaturze wzrost zainteresowania testamentem. Aczkolwiek jest to gałąź nauki prawa spadkowego jeszcze nie opracowana. Wymagane są dalsze badania naukowe nad testamentem. W okresie trwających prac nad nowelą kodeksu cywilnego badania teoretyczne powinny być skoncentrowane przede wszystkim na zagadnieniach ogólnych testamentu. Tylko takie prace mogą przetrwać ewentualne zmiany legislacyjne.

Omawiana uchwała SN jest wyrazem – jak można sądzić – liberalnej wykładni przepisów o testamencie przez SN. Co obserwuje się w serii ostatnich orzeczeń z tego zakresu. Ten trend – ogólnie rzecz biorąc – zasługuje na akceptację. Ale nieraz pewne kwestie wymagają zastanowienia, postawienia znaku zapytania. Ale jest to odrębny temat.

Związek podpisu z treścią rozrządzenia jest „oczywisty”, gdy między podpisem a rozrządzeniem istnieje „więź intelektualna” czy inaczej ujmując, gdy między treścią testamentu a podpisem jest ścisła łączność „materialna i logiczna”. Te trzy pojęcia wydają się oddawać ten sam sens, ale nie oznaczają to, że są równoznaczne. Są to trzy odrębne sformułowania, z których mogą wynikać odmienne skutki prawne. Osobiste stanowisko w tej mierze zająłem wyżej.

Pytanie prawne prezesa SN brzmiało, czy podpis musi być „bezpośrednio pod podpisem” zawierającym rozrządzenie. SN w tezie to łagodzi, wymaga podpisu „pod pismem” zawierającym rozrządzenie na wypadek śmierci. Podpis nie musi być zatem w drodze wniosku z przeciwieństwa (*a contrario*) „bezpośrednio pod podpisem”. Aczkolwiek jest zalecane, aby nie fałszować testamentów, w drodze dopisywania tekstu po rozrządzeniach spadkodawcy a przed podpisem. Istnieje bowiem możliwość fałszowania testamentu. SN twierdzi, że analogicznie jak w prawie o notariacie (art. 94 § 2), powinno zakreślać się wolne miejsce między spisaniem oświadczeniem woli a podpisem oświadczającego. Wydaje się, potwierdza to lektura uzasadnienia uchwały, że jest to wskazówka, zalecenie. Aczkolwiek SN stwierdza, że „podpis w znacznej odległości od pisma bez przekreślenia wolnego miejsca” wymaga rozważenia na tle okoliczności konkretnego przypadku. Osobiście nie byłby takim rygorystą, aby zakreślać wolne miejsca między treścią testamentu a podpisem, aczkolwiek jest to możliwe, jest to w obecnym prawie o notariacie. Przy testamencie własnoręcznym nie ma takiego wymogu. Podpis może być położony pod tekstem testamentu w dowolnym miejscu. Na ogół nie budzi to wątpliwości, ponieważ znajduje się zaraz lub w niewielkiej odległości od testamentu. Ale może być na przykład na tej samej kartce-stronie co tekst, chyba że

wywołuje to wątpliwości w danym konkretnym przypadku. Zaleca się – według mnie – aby podpis umieszczać pod tekstem testamentu.

Ustawodawca nie definiuje ani podpisu, ani miejsca jego położenia. Jest to pozostawione doktrynie i praktyce. Teoria woli przemawia za liberalną interpretacją miejsca podpisu na testamencie. To samo wynika z zasady życzliwej interpretacji testamentu (*favor testamenti*), która jest przejawem teorii woli. Zasada *favor testamenti* i teoria woli ma zastosowanie także na tle przepisów o formie testamentu, a nie tylko na tle testamentu. Problem ten jest dyskusyjny w literaturze⁵. Można wyrazić przekonanie, że SN w tej uchwale potwierdza dotychczasowe swoje stanowisko w odniesieniu do zasady *favor testamenti*, że ma ona zastosowanie nie tylko na tle testamentu (czynności prawnej), lecz także na tle wykładni przepisów o testamencie. SN nie wycofuje się z dotychczasowego orzecznictwa, w tym z uchw. SN z 28.04.1973 r. III CZP 78/22 – OSNCP 1973, z. 12, poz. 207. Aczkolwiek trzeba przyznać, że wywody SN w tym punkcie są niejasne (s. 28, 29 uzasadnienia).

Niewłaściwe jest rozciąganie wymagań formalnych testamentu notarialnego na testament własnoręczny (holograficzny) z powołaniem się na zasadę jednolitości w ramach systemu prawa. Akt notarialny musi spełniać określone wymogi sprecyzowane w prawie o notariacie, przenoszenie ich na inne testamenty, w tym holograficzne (własnoręczne) nie wydaje się zasadne.

Jest zwyczaj wielowiekowy w Polsce, na który powołuje się SN, że podpisy na testamentach umieszczane są pod tekstem testamentu.

Etymologiczne tłumaczenie słowa podpis („pod pismem”) wskazuje na to, że powinien on być pod tekstem testamentu. Według SN „czasowo i przestrzennie” podpis powinien być położony po zakończeniu pisma. Z pierwszym słowem tej koniunkcji „czasowo” nie można się zgodzić. Podpis może być położony przed napisaniem testamentu. Byle spadkodawca miał wtedy wolę testowania (*cum animo testandi*). Tekst testamentu może być sporządzony po złożeniu podpisu. Zaleca się jednak – według mnie – aby podpis składać po sporządzeniu tekstu testamentu. To, że wolno składać podpis przed sporządzeniem tekstu testamentu, wynika ze swobody testowania i teorii woli oraz wypływającej z niej zasady *favor testamenti*.

SN zasadnie dostrzega dwie zasadnicze cechy testamentu: jednostronność oraz fakt, że jest to czynność *mortis causa*.

SN dostrzega więc czasowo przestrzenną między podpisem a tekstem testamentu.

SN kwestię miejsca podpisu wiąże ściśle z problemem funkcji formy testamentu oraz celami podpisu. Zachodzą między nimi wzajemne związki.

Wykładnia SN jest przytoczona w tekście uchwały, nie ma potrzeby jej powtarzania.

Nieprawdziwe jest stwierdzenie SN – zawarte w uzasadnieniu – że z datą związana jest sankcja względnej nieważności (art. 949 § 2 k.c.). Nie jest to nieważność względna. Brak daty na testamencie holograficznym (własnoręcznym) nie pociąga za sobą nieważności testamentu, chyba że zachodzą okoliczności wskazane w art. 949 § 2 k.c., ale jest to wtedy nieważność bezwzględna. Zapewne to miał na myśli SN, sformułowanie jednak jest nieprecyzyjne, nie ma charakteru techniczno-prawnego.

Art. 94 § 2 prawa o notariacie stanowi, że „wolne miejsca powinny być przekreślone”. Jest to sformułowanie, które dotyczy testamentów notarialnych sporządzonych w formie aktu notarialnego. Brak analogicznego przepisu przy innych formach testamentu. Analogia nie jest wskazana, aczkolwiek z punktu widzenia techniki sporządzania aktów prawnych (czynności prawnych) jest zalecana, ale nie nakazana przy innych testamentach. Przepis ten – w tym punkcie – jest instrukcyjny (nie powoduje nieważności aktu notarialnego – testamentu). Także art. 94 § 1 prawa o notariacie – według SN – sytuuje podpis testatora między oświadczeniem woli (testamentem) a podpisem notariusza. Według mnie nie wynika to wprost z przepisu (art. 94 § 1 prawa o notariacie), ale taki jest logiczny porządek rzeczy. Ale nawet gdyby istniał taki przepis, to jest on instrukcyjny, nie powoduje nieważności czynności prawnej (testamentu), np. najpierw podpis notariusza, a potem spadkodawcy lub równolegle oba podpisy. To samo dotyczy innych testamentów (art. 951, 952 k.c.). W każdym razie zaleca się, aby podpis notariusza był po podpisie testatora.

Według SN postulat jednolitości nakazuje przyjęcie takiego samego rozwiązania dla testamentów własnoręcznych. Nie wydaje się to być uzasadnione (art. 94 § 1, 2 prawa o notariacie – w zakresach wyżej wspomnianych) – jest to zalecane, ale nie nakazane. Jest rzeczą techniki sporządzania aktów prawnych – ale nie ich ważności.

SN uzasadniając miejsce położenia podpisu pod tekstem testamentu, powołuje się także na taki powszechny zwyczaj (wielowiekowy w Polsce). Jest to uzasadnienie pozaprawne. Zwyczaj nie jest przepisem prawnym. Jest tylko pewną stałą cechą aktów prawnych, ale nie przesłanką ich ważności, skuteczności.

Zasadne jest stwierdzenie SN, że „parametryczne określenie miejsca podpisu nie jest jednak możliwe”.

Uzasadnienie uchwały jest różnorodne, przeplatają się różne wątki, uchwałę należy czytać starannie mając na uwadze jej całość i poszczególne wątki.

Uzasadnienie uchwały traktuje podpis pod tekstem testamentu jako zasadę. W wyjątkowych wypadkach podpis może być w innym miejscu. Mniej kategorycznie – nie na założeniu: zasada – wyjątek – ujmuje tę kwestię teza uchwały i czyni to zasadnie. Zresztą ostatecznie uzasadnienie uchwały też idzie w tym samym kierunku.

Umieszczenie podpisu w innym miejscu niż pod tekstem testamentu wymaga wykładni testamentu na tle okoliczności konkretnego przypadku. Wskazówki ogólne tej interpretacji podano uprzednio (moje stanowisko).

Swoboda testowania – która, czy rozkłada się, dotyczy także miejsca położenia podpisu. Jeśli tak, to jakie są granice tej swobody miejsca położenia podpisu – ale to może dotyczyć tylko sytuacji, gdy testator świadomie podejmuje decyzję co do miejsca położenia podpisu – a nie wtedy, gdy podpisuje nie zdając sobie z tego sprawy, choć to ostatnie stwierdzenie nie jest jasne, pewne.

Czy jest *animus signandi* – jak stwierdza SN. Chyba raczej, czy jest wola testowania. *Animus signandi* jest przejawem woli testowania i musi być badany w całym kontekście testamentu, w całym kontekście woli testowania (*animi testandi*). Oczywiście, jeśli kładzie podpis bez woli testowania, to nie jest to ważny testament.

Jak zauważa SN, testament jest aktem formalnym. Jest to jedna z cech testamentu.

Generalnie tylko stwierdzam, że uchwała SN – ogólnie rzecz biorąc – zasługuje na akceptację.

Michał Niedośpał

Przypisy:

¹ M. Niedośpał: *Testament w polskim prawie cywilnym – zagadnienia ogólne*, Kraków 1991, s. 118 i n. wraz z literaturą tam cytowaną (przyp. 42 i 43 s. 125 i 126).

² Takie jest zdecydowanie przeważające stanowisko literatury polskiej. Por. np. J. Gwiazdomorski: *Podpis na testamencie holograficznym*, NP 1962, s. 7–8, s. 953 i n.; tenże: *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1990, s. 106. Tak literatura austriacka i niemiecka, co do zestawienia autorów por. J. Gwiazdomorski, *Podpis...*, s. 62 przyp. 19; S. Szer. Glosa do uchw. SN z 23 IV 1960 r. 3 CO 8/60, PiP 1960, z. 11, przyp. 10 s. 893.

³ M. Niedośpał, op. cit., s. 118 i n.; S. Szer, op. cit., s. 893 i n.; A. Baziński: *Prawo spadkowe – komentarz*, Łódź 1948, s. 206; liberalna literatura i judykatura francuska, co do zestawienia autorów por.: S. Szer, op. cit., przyp. 11 s. 894 oraz J. Gwiazdomorski, *Podpis...*, s. 953, przyp. 19.

Częściowo w tym kierunku np. F. Rosengarten: *Podpis i jego znaczenie w prawie cywilnym*, „Palestra” 1973, z. 1, s. 13.

⁴ M. Niedośpał, op. cit., s. 116.

⁵ Por. M. Niedośpał, op. cit., s. 110 i in.